

Rapport 2009:13

SÄRSKILD ARKEOLOGISK UTREDNING

SAKAJOKIVÄGEN

Ny dragning av Sakajokivägen, Aitik, fastigheten Nybyggesallmanningen S:1, Gällivare socken och kommun, Lapplands landskap, Norrbottens län

Norrbottens museum
Frida Palmbo

Dnr 69-2009
Lst dnr 431-11556-08

Rapport

Särskild arkeologisk utredning

Fastigheten Nybyggesallmningen S:1

Gällivare socken

Gällivare kommun

Lapplands län

Norrbottens län

Tekniska uppgifter.....	2
Sammanfattande inledning.....	3
Fornlämningsmiljö.....	3
Topografi och naturlandskap	3
Kända forn – och kulturlämningar i området.....	3
Forskningshistorik	3
Syfte	4
Metod	4
Avvikelser från arbetsplanen	4
Undersökningsresultat	4
Kulturhistorisk tolkning	6
Slutsatser	6
Utvärdering.....	6
Bilagor.....	7
Källor	8

Tekniska uppgifter

Län:	Norrboten
Landskap:	Lappland
Kommun:	Gällivare
Socken:	Gällivare
Fornlämning nr:	Raä 2440 (tillfälligt id A01)
Fornlämning typ:	Härd
Fastighet:	Nybyggesallmanningen s:1
Ek. karta:	27K 8-9 e-f Kiilavaara
Länsstyrelsens (beslut) dnr:	431-11556-08
Norrbotens museum dnr:	69-2009
Uppdragsgivare/finansär:	Boliden Mineral AB
Typ av uppdrag:	Särskild arkeologisk utredning
Fältarbetsledare:	Frida Palmbo
Fältpersonal:	Lars Backman
Rapportansvarig:	Frida Palmbo
Underkonsulter:	-
Fältarbetstid:	13 fältarbetstimmar, 15-16 juni 2009
Rapporttid:	2 arbetsdagar
Fyndhantering:	-
Koordinater:	1726836,524 7448274,731 X 7448274,731 / Y 1726836,524, punkt inmätt i områ- dets sydligaste del med GPS, User grid WGS 84, rikets nät, RT 90 2,5 gon V
Höjd över havet:	ca 320-350 m
Undersökt yta:	Ca 20 000 m ²
Analys:	-
Datering:	-
Fynd:	-
Foto:	Acc nr: 2009:46:1-4
Ritningar:	-
Dokumentationsmaterial:	Fältanteckningar, originalhandlingar och bilder förvaras i Norrbotens museums arkiv och bildarkiv.
Digital programvara:	ArcGIS 9.3, MS Office, Adobe Photoshop Elements 4.0

Foto på framsida: Härd Raä 2440 (tillfälligt id A01), påträffad i utkanten av aktu-
ellt utredningsområde (NÖ delen) Lars Backman i bild. Foto från N, acc nr
2009:46:1, © Norrbottens museum, Frida Palmbo

Sammanfattande inledning

Norrbottens museum har under perioden 15-16 juni 2009 utfört en särskild arkeologisk utredning på fastigheten Nybyggesallmännigen S:1, Gällivare socken och kommun, med anledning av att Boliden Mineral AB planerar att dra om Sakajokivägen för att möjliggöra ett nytt dagbrott samt flytt av renstängsel. Utredningen utfördes på begäran av Boliden Mineral AB, efter beslut av Länsstyrelsen i Norrbottens län (431-11556-08) med utgångspunkt i fornlämningsbild och topografiska förhållanden. En ny lämning påträffades vid utredningen. Lämningen utgörs av en härd, Raä 2440 (tillfälligt id A01) vilken har fått status fast fornlämning. Arbetet utfördes av Frida Palmbo och Lars Backman.

Fornlämningssmiljö

Topografi och naturlandskap

Utredningsområdet är beläget närmare 2 mil SÖ om Gällivare och har en total yta på ca 20 000m². Vägsträckningen som omfattas av den arkeologiska utredningen är ca 1000 m lång samt 20 m bred (bilaga 1:1-1:2). Utredningsområdet är beläget ca 320-350 m ö h. Vegetationen i området utgörs främst av torrfrisk barrskog med inslag av barrskog av lavristyp invid myr.

Kända forn – och kulturlämningar i området

Aktuellt område har inte genomgått någon fornminnesinventering men Norrbottens museum har utfört ett flertal utredningar i området kring Aitikgruvan under åren 2006-2008. Lämningar främst i form av härdar, bläckor och barktäkter har påträffats i samband med dessa utredningar.

Den arkeologiska potentialen hos arbetsföretaget grundar sig dels i de typer av fornlämningar som är kända sedan tidigare i utredningsområdets omgivning och dels ur topografisk synpunkt. Närheten till myrmarker bidrar till möjligheten till att påträffa lämningar efter bosättningar bundna till renskötsel, sannolikt främst i form av härdar. Även boplatser och lämningar efter skogsbruk är troliga lämningstyper inom aktuellt område.

Forskningshistorik

Norrbottens museum har utfört arkeologiska utredningar i området under 2006 (Nbm dnr 509-2005 och 391-2006), 2007 (Nbm dnr 25-2007 och 266-2007) och 2008 (Nbm dnr 279-2008), i samband med Boliden Mineral AB:s planer för utvidgning av gruvan i Aitik (bilaga 1:4). 2006 skedde utredningarna i ett område som är beläget ca 5 km V om aktuellt område. Totalt påträffades 42 forn- och kulturlämningar i form av 26 härdar, ett antal bläckor, barktäkter och myrhässjor, en kvarn, en fyndplats för en bipolär kvartskärna samt en boplatz med fynd i form av skörbränd sten, två kvartsskrapor och en kvartskniv (Lindgren & Smeds 2007). Under utredningen 2007 (Nbm dnr 266-2007) registrerades 18 forn- och kulturhistoriska lämningar i ett område som är beläget 1 km NV om aktuellt område. De lämningar som påträffades utgörs av sex härdar, två boplatser, sex jordrymningar, tre bebyggelseämningar samt en bro + vägbank (Buljo & Backman 2007). Vid den andra utredningen 2007 (Nbm dnr 25-2007) påträffades en härd samt fem husgrunder i ett område som är lokaliserad drygt 11-12 km V om aktuellt utredningsområde (Buljo manus 2008). Ytterligare en utredning ägde rum i området 2008 (Nbm dnr 279-2008), drygt 7-8 km V om aktuellt område, varvid fyra härdar påträffades (rapport ej påbörjad).

Under sommaren 2007 blev flera av de härdar som blev registrerade vid 2006 års utredning undersökta vid en arkeologisk slutundersökning (Nbm dnr 132-2007). 10 härdar kom att undersökas, varav de flesta kom att dateras från sent 1600-tal fram till tidigt 1900-tal. Tre härdar daterades dock till 1400-1600 tal. Därutöver har två härdar fått en osäker datering till 300-500-tal (Backman & Mohlin manus 2008).

Därutöver har bl a två andra utredningar utförts, dels på berget Rahavaara, ca 15-20 km Ö om Gällivare (Nbm dnr 336-2007) där fyra härdar registrerades (Mohlin & Backman 2008) samt i ett område 23 km NÖ om Gällivare, strax V om sjön Kaatjärvi (Nbm dnr 407-2005). Vid utredningen påträffades två härdar samt en recent koja (Lindgren 2005).

Syfte

Syftet med utredningen var att undersöka förekomst av fasta forn - och kulturlämningar inom det aktuella utredningsområdet samt fastställa deras status. Lämningarna skulle även markeras i fält; fornlämningar med blå-gula fornlämningsband samt kulturlämningar med röda märkband.

Den arkeologiska potentialen för aktuell utredning grundar sig dels i de typer av fornlämningar som är kända sedan tidigare i utredningsområdets omgivning och dels ur topografisk synpunkt.

Metod

Förberedelserna innan fältarbetet tog vid innefattade främst administration, kart- och litteraturstudier samt inläsning i Norrbottens museums närarkiv (tidigare utförda uppdrag i området). Övrigt arkivmaterial gick inte att få fram inom tidsramen för utredningen. Fältarbetet delades upp i två etapper, där etapp 1 innebär att hela undersökningsområdet söktes av okulärt samt med hjälp av jordsond och skelleftepik. Jordsond används för att undersöka synliga strukturer i markytan, vilket är en enkel och effektiv metod för att upptäcka fornlämningar. Jordsond är även ett effektivt redskap till att bedöma osäkra lämningar, tolka jordartsskikten och spåra konstruktionsdetaljer i dessa.

Skelleftepik, ett redskap som utgörs av en smal metallstång som lättare än en sond tränger ner i marken, har använts i boplatslägen där inget arkeologiskt material kunde påträffas med hjälp av sond. Skelleftepiken är ett effektivt hjälpmedel att söka av ytor efter sten, både längre ner i marken och genom tätare intervaller.

Utifrån resultatet av etapp 1 gjordes bedömningen att etapp 2, en fördjupad utredning, som innebär djupare utredning, t ex genom upptagande av provgropar var nödvändig inom ett påträffat boplatsläge där skärviga stenar påträffats vid den okulära besiktningen. Två provgropar á 1x1 m kom att läggas inom ett mindre, flackt område invid myr. Skelleftepik föregick provgropsgrävandet för att kunna välja ut lämpliga provrutur. Inget material påträffades i de upptagna provgroparna.

Resultatet av utredningen skulle mätas in med handdator/GPS och ett digitalt underlag var tänkt att skapats i ArcGIS. Nya lämningar har registrerats, d v s beskrivits, markerats på karta och registrerats i Fmis i enlighet med Riksantikvarieämbetets riktlinjer. Samtligt dokumentationsmaterial kommer att förvaras i Norrbottens museums arkiv och bildarkiv.

Avvikelser från arbetsplanen

Norrbottens museum påträffade inget boplatsläge där metalldetektor ansågs vara nödvändig. Det boplatsläge som undersöktes genom provgropsgrävning vid etapp 2 ansågs inte vara av sådan karaktär att metalldetektor behövde användas. Tanken var även att handdator med GPS skulle användas i utredningsarbetet för dokumentation av eventuella lämningar. På grund av tekniska problem har dock dokumentationen skett med hjälp av handhållen GPS och markering på karta. Norrbottens museum har dock för avsikt att använda sig av handdator i samband med arkeologiska utredningar (se även avsnittet *Utvärdering* nedan).

Undersökningsresultat

Vid utredningen konstaterades att den utsatta vägmitten för den planerade vägdragningen inte helt överensstämde med det digitala underlag som erhöles från Länsstyrelsen. Därmed har den utsatta vägstakningen följts i fält, då det är den som blir gällande vid vägdragningen. Drygt 10 m på ömse sidor om vägmitt har utretts, i enlighet med upprättad arbetsplan. Vid utredningen konstaterades även att delar av aktuellt område har markberetts, uppskattningsvis för ca 30 år sedan. En översiktlig okulär besiktning med hjälp av jordsond och skelleftepik har skett inom hela utredningsområdet.

En ny lämning påträffades vid den okulära besiktningen. Lämningen utgörs av en härd Raä 2440 (tillfälligt id A01) som fått status fast fornlämning (bilaga 1:2 och bilaga 2).

Nbm acc nr 2009:46:2 © Norrbottens museum. Lodfoto härd A0. Fotograf: Frida Palmbo.

Ett troligt boplatsläge iaktogs vid den okulära besiktningen och Norrbottens museum valde att göra en fördjupad utredning i området (bilaga 1:2). Boplatsläget påträffades i ett relativt flackt område invid myr i V och bedömdes som ett topografiskt bra boplatsoområde. Tvärs genom området går en gammal vinterväg där skärviga stenar påträffades vid den okulära besiktningen. Stick med sond och skelleftepik gav indikationer på mer sten i området. För att ta reda på om det rörde sig om naturliga stenar, frostsprängda stenar eller skörbränd sten valde Norrbottens museum att förlägga två provgropar i områden där indikationer på sten påträffats. Provgropar togs upp med hjälp av spade och rensades sedan med skärslev för att tydligare kunna se eventuella färgningar eller material. Ingenting påträffades i provgroparna och därmed avfördes boplatsläget. Provgroparna lades igen för att återställa området i ursprungligt skick.

Nbm acc nr 2009:46:3 © Norrbottens museum. Boplatsläge 1. Område för provgropsgrävning. Flackt område invid myr i V. Foto från Ö. Fotograf: Frida Palmbo.

Kulturhistorisk tolkning

Med tanke på fornlämningsmiljön i området kring den blivande vägsträckningen fanns det förutsättningar att hitta lämningar från skiftande tidsperioder inom aktuellt utredningsområde. Närheten till myrmarker samt att utredningsområdet är beläget inom Gällivare sameby bidrog till möjligheten att påträffa främst lämningar knutna till renskötsel, sannolikt i form av härdar. Utifrån tidigare utredningsresultat kring Aitikgruvan (se t ex Lindgren & Smeds 2007, Buljo & Backman 2007, Buljo manus 2008, Backman & Mohlin manus 2008) fanns även möjligheten att påträffa boplatser av äldre karaktär och lämningar efter skogsbruk (bilaga 1:3).

Slutsatser

Vid utredningen påträffades en ny fornlämning i form av en härd Raä 2440 (tillfälligt id A01). Ett boplatsläge som påträffats vid den okulära besiktningen avfördes efter den fördjupade utredningen. Hänsyn bör tas till den nya fornlämningen när Boliden Mineral AB ska bygga den nya vägen. I nuläget är härden belägen drygt 10 m Ö om utmärkt vägmitt. Enligt Länsstyrelsen i Norrbottens län får enskilda lämningar såsom en härd eller en grop ett skyddsområde på 20 m. Norrbottens museum anser därmed att vägsträckningen bör flyttas något åt V alternativt att härden undersöks och tas bort. Den slutgiltiga bedömningen åligger dock Länsstyrelsen i Norrbottens län.

Det är troligt att fler lämningar kan finnas i närområdet till aktuellt utredningsområde. Sker fler exploateringar i området gör Norrbottens museum bedömningen att fler utredningar bör ske, något som kan vara bra att ha i åtanke inför eventuellt kommande exploateringar i området. I myrområdet som är beläget på ömse sidor om utmärkt vägmitt i utredningsområdets N del är det t ex troligt att lämningar kan förekomma längs med myrkanterna.

Utvärdering

Den beräknade tiden för etapp 1 inklusive gångtransport tillbaka från utredningsområdet överensstämde med slutresultatet. I etapp 1 ingick tid för okulär besiktning och dokumentation. Endast en lämning påträffades under etapp 1 varvid tid för dokumentation inte tog någon större tid i anspråk. Utredningsområdet har varit relativt smalt, 20 m brett, vilket medför att det ofta förekommer topografiskt bra områden utanför utredningsområdet. Om topografiskt bra områden förekommer i utredningsområdets närhet bör de kanske genomgå en snabb okulär besiktning, om områdena topografiskt bedöms höra ihop med utredningsområdet.

Av den beräknade tiden för etapp 2 gick drygt 39 % av den beräknade tiden åt. Norrbottens museum hade beräknat att troligtvis ett boplatsläge skulle kunna påträffas inom utredningsområdet, vilket vid behov skulle undersökas närmare som ett led i etapp 2 av utredningsskedet. Om boplatsläget som påträffades vid den okulära besiktningen inte hade avförts skulle ytterligare tid för dokumentation ha tillkommit. Därutöver skulle ytterligare tid ha gått åt om fler boplatslägen påträffats. I tid för etapp 2 ingick även avsökning med metalldetektor vilken utgick då det boplatsläge som påträffats inte ansågs vara av sådan karaktär att metalldetektor behövde användas.

På grund av tekniska problem har dokumentationen i aktuellt område skett med hjälp av handhållen GPS och markering på karta. Norrbottens museum anser dock att handdator där utredningsområden och dylikt är inlagt underlättar fältarbetet vid en arkeologisk utredning, då personalen lättare kan säkerställa att de befinner sig inom utredningsområdet eller ej. Tack vare bra utmärkning av vägmitt i aktuellt område har detta dock inte varit något problem. Då utredningsområden är smala är det annars lätt att man av misstag hamnar något utanför det aktuella utredningsområdet och då är handdatorn ett utmärkt hjälpmedel i fält. Påträffade lämningar registreras även enkelt med handdator, i programmet FältGIS, vilket underlättar dokumentationen. FältGIS är ett program som är framtaget av Riksantikvarieämbetet för dokumentation av forn- och kulturlämningar och därmed anpassade efter Raä:s riktlinjer för dokumentation.

2009-11-16
Norrbottens museum
Uppdragsavdelningen

Frida Palmbo
Projektledare

Bilagor

1. Kartor

- 1:1 Översikt aktuellt utredningsområde Aitik, Sakajokivägen
- 1:2 Utredningsresultat, Aitik, Sakajokivägen
- 1:3 Fornlämningsbild. Aktuellt utredningsområde Aitik, Sakajokivägen
- 1:4 Översikt aktuellt utredningsområde med i rapporten omnämnda utrednings- och undersökningsområden

2. Lämningslista

3. Fotolista

Källor

Backman, Lars & Mohlin, John. Manus 2008. Rapport, arkeologisk slutundersökning av härdar, Aitik, Gällivare sn och kn, Lappland, Norrbottens län. Norrbottens museum. Dnr 132-2007.

Buljo, Tor-Henrik & Backman, Lars. 2007. *Rapport 2008:12. Arkeologisk utredning. Aitik 2007, Sakajärvi 2:1 och Liikavaara 1:2, Gällivare socken och kommun, Lappland, Norrbottens län.* Norrbottens museum. Dnr 266-2007.

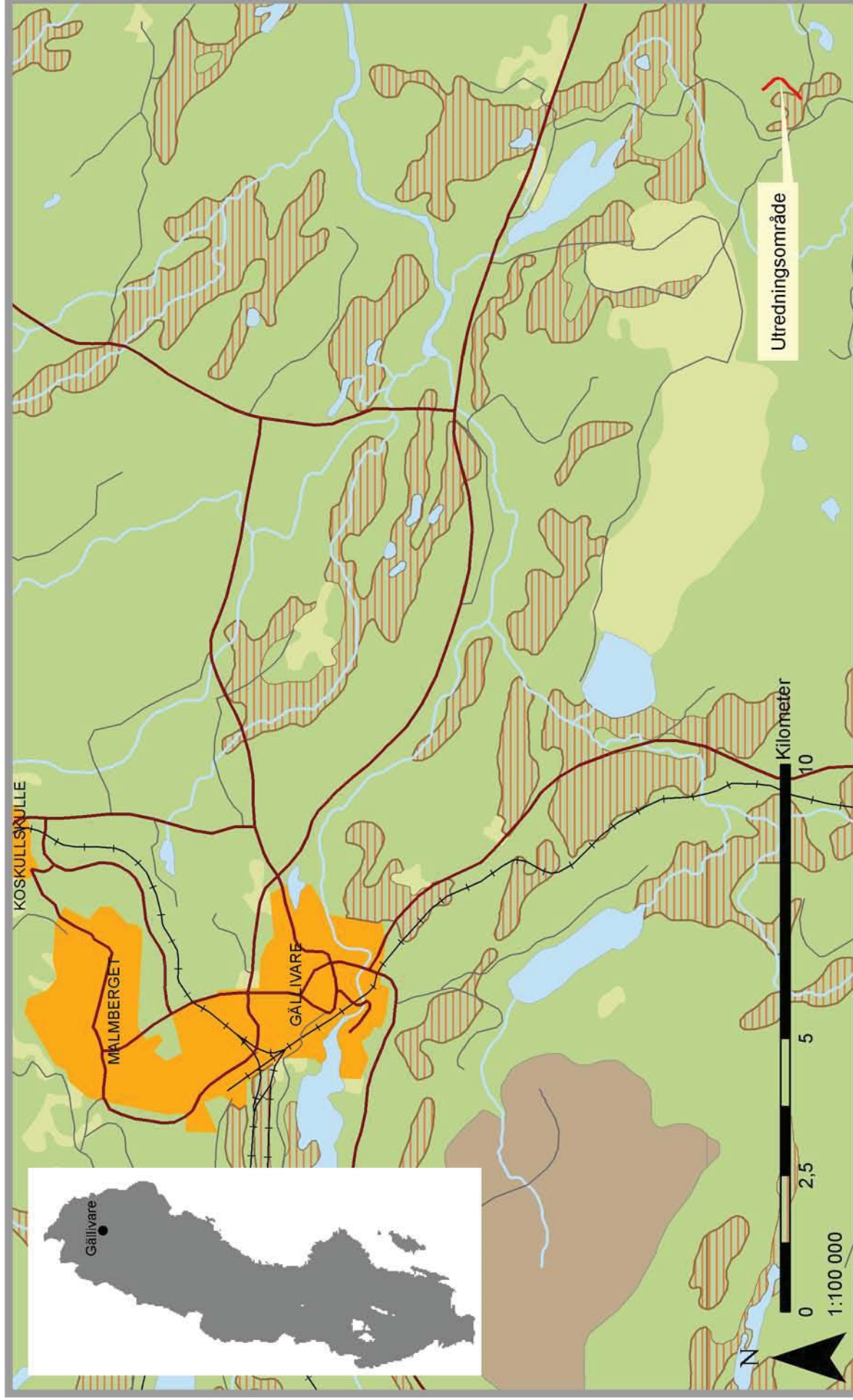
Buljo, Tor-Henrik. Manus 2008. *Rapport, särskild arkeologisk utredning inför ny spåranslutning vid Aitik, Norrbottens län, Lappland, Gällivare socken, fastigheterna Storlandet 5:1 och Sakajärvi 2:4.* Norrbottens museum. Dnr 25-2007.

Lindgren, Åsa & Smeds, Ronny. 2007. *Utvidgning av gruva i Aitik. Arkeologisk utredning, etapp I, 2006, Gällivare sn, Gällivare kommun, Lappland, Norrbottens län.* Norrbottens museum. April 2007. Dnr 509-2005 och 391-2006.

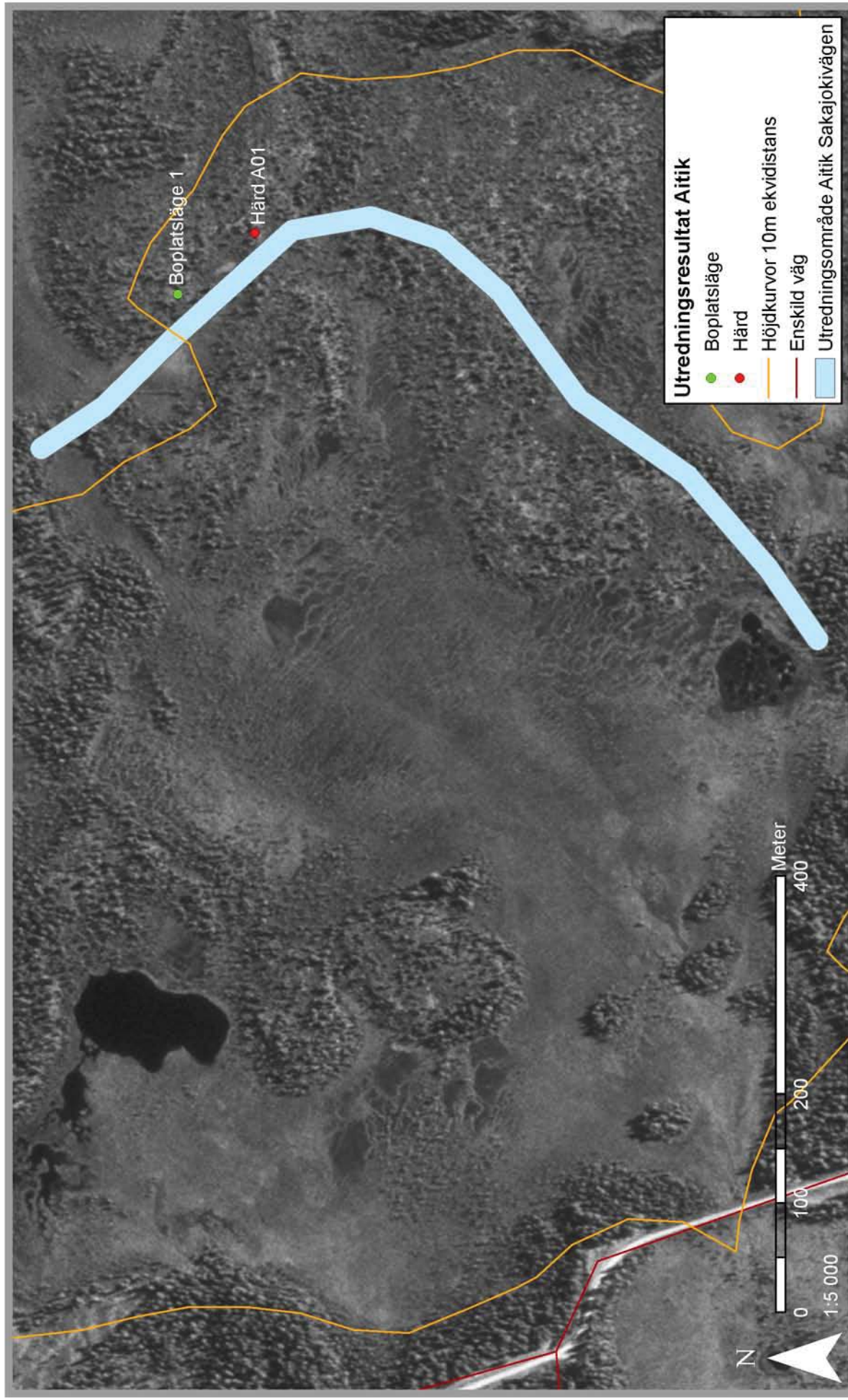
Lindgren, Åsa. 2005. *Rapport, arkeologisk utredning, fastigheten Lina 3:1, Gällivare socken och kommun, Norrbottens län, Lappland.* Juli 2005. Norrbottens museum. Dnr 407-2005.

Mohlin, John & Backman, Lars. 2008. *Rapport, särskild arkeologisk utredning, Rahavaara, fastigheten Lina 3:1, Gällivare socken, Gällivare kommun, Lappland, Norrbottens län.* Januari 2008. Norrbottens museum. Dnr 336-2007.

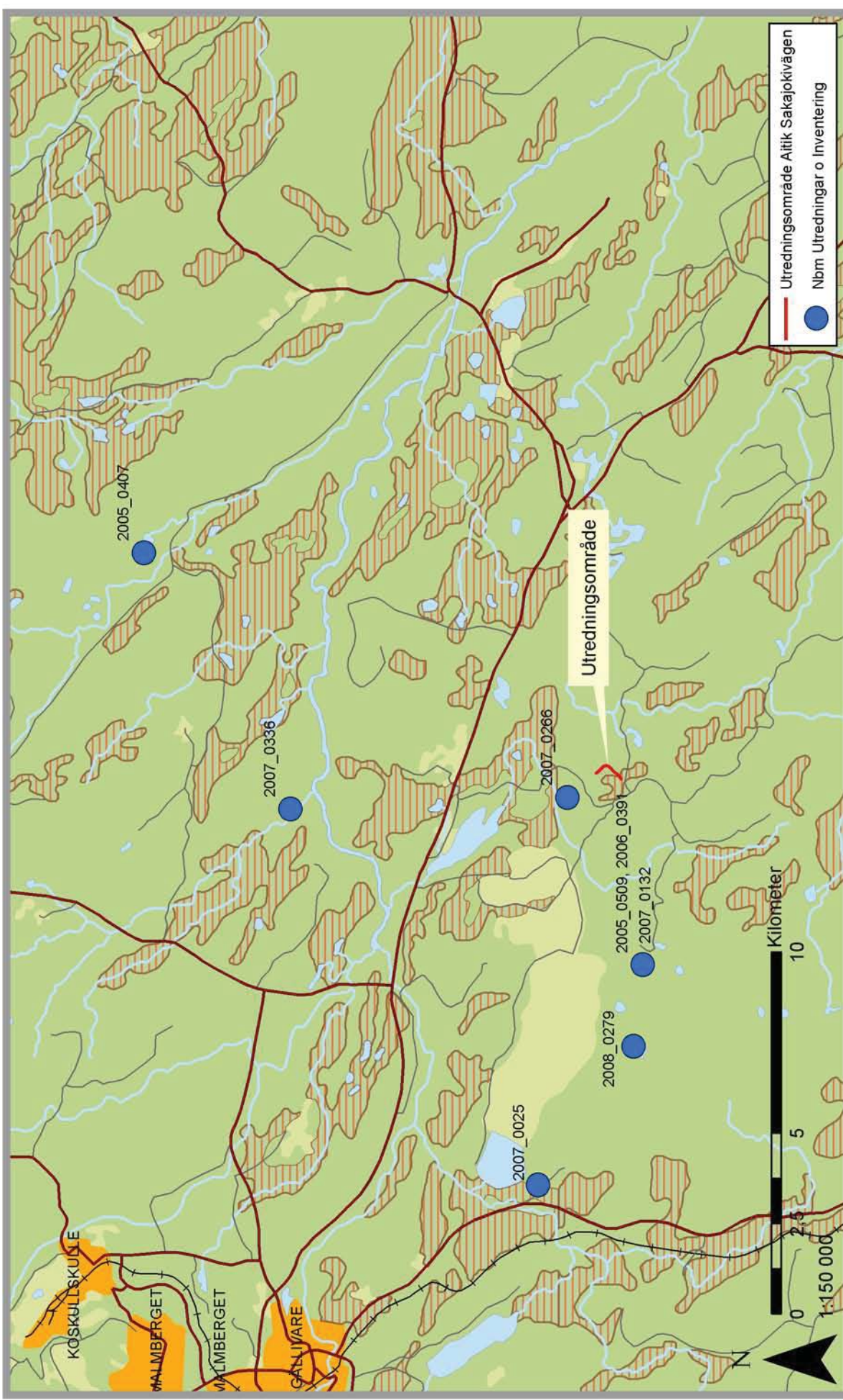
Översikt aktuellt utredningsområde Aitik, Sakajokivägen

Utredningsresultat, Aitik, Sakajokivägen

Översikt aktuellt utredningsområde med i rapporten omnämnda utrednings- och undersökningslokaler

Lämningslista

Arkeologisk utredning inför ny dragning av Sakajokivägen, Aitik, fastigheten Nybyggesallmännningen S:1, Gällivare socken och kommun, Lapplands län, Norrbottens län
Uppdragsgivare: Boliden Mineral AB

Nr	Lämningsstyp	Beskrivning	Antikvarisk bedömning	Åtgärdsförslag
Raä 2440 (tillfälligt id A01)	Härd	Härd, rektangulär, 0,85 x 0,8 m l (N-S) och intill 0,05 m h. Bestående av 12 synliga kantstenar, 0,07-0,25 m st. I anläggningens S ände är en 0,27 m st jordfast sten. I anläggningen finns 4 synliga stenar mellan 0,05 - 0,16 m st. Vid sondning framkom kol och sot. Anläggningen är övertorvad. Sekundärt kol ovanpå anläggningen. 320-350 m ö h GPS: X7448791/Y1727210	Fast fornlämning	Bevarande

Fotolista arkeologisk utredning, ny dragning av Sakajokivägen, Aitik

Acc nr: 2009:46:1-4

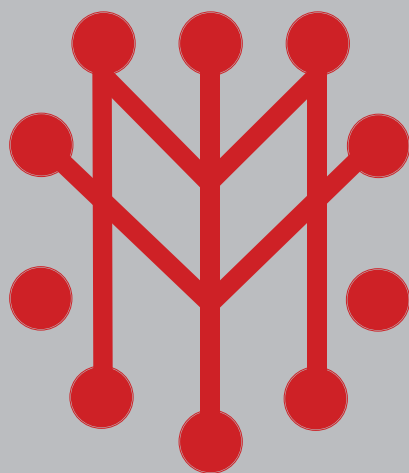
Arkeologisk utredning inför planerad ny vägdragning av Sakajokivägen, fastigheten Nybyggesallmanningen 2:1, Gällivare socken och kommun, Lapplands landskap, Norrbottens län

Uppdragsgivare: Boliden Mineral AB

Fotograf: Frida Palmbo (FP)

Fet markering av text i listan anger vilka bilder som är med i rapporten.

Acc nr	Objekt	Taget från	Fotograf
2009:46:1	Härd Raä 2440 (tillfälligt id A01) påträffad i utkanten av utredningsområde (NÖ delen). Lars Backman i bild.	N	FP
2009:46:2	Lodfoto härd Raä 2440 (tillfälligt id A01)		FP
2009:46:3	Boplatsläge 1. Område för provgroppsgrävning. Flackt område invid myr i V.	Ö	FP
2009:46:4	Boplatsläge 1. Område för provgroppsgrävning. Flackt område invidmyr i V.	S	FP

Norrbottnens museum
Box 266, Storgatan 2, 971 08 Luleå
Telefon 0920-24 35 02
Fax 0920-24 35 60
norrbottnens.museum@nll.se
www.norrbottnensmuseum.se